

Listi z naslovom *Delo* v slovenskem časnikarstvu niso redki. Leta 1907 so izšle tri številke polmesečnika s podnaslovom *Strokovni list za industrijo, obrt in trgovino*. Tri številke tednika, ki je bil *centralno glasilo ujedinjenega strokovno organiziranega delavstva Jugoslavije v Ljubljani*, so izšle poleti 1921. Nekaj več števil (devet) je doživel polmesečnik, *glasilo delavcev in kmetov*, od septembra 1926 do januarja 1927. Dvotedensko *glasilo Narodne strokovne zveze* je izhajalo v letih 1928 do 1931. S prvim majem 1959 je pričel dnevnik *glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva*, ki je nastal z združitvijo Ljudske pravice in Slovenskega poročevalca. Vsi ti časniki so izhajali v Ljubljani; zadnji izhaja še danes.

V gornjem pregledu ni *Dela*, ki so ga izdajale ali ga še izdajajo komunistične partije Italije, Jugoslavije ali Slovenije. Njegov pomen za slovensko komunistično gibanje na Primorskem in med Slovenci sploh je bil že večkrat opisan¹⁻⁴. Izhajalo je od leta 1920 v raznih krajih, tiskano, razmnoževano ali rokopisno v različnih formatih, legalno in ilegalno, urejevali so ga mnogi vidni partijski voditelji. Vendar še vedno ni dovolj pojasnjena vrsta vprašanj zlasti za ilegalno dobo: kdo so bili uredniki in sodelavci, kje je izhajal in kje so ga tiskali ali razmnoževali, koliko letnikov in števil je izšlo, v kakšni nakladi. Vse to so bolj ali manj bistveni podatki o listu, enako pomembni tako za raziskovalca naše politične zgodovine in našega časnikarstva kot za knjižničarja ali bibliografa. Povrh vsega gre še za vprašanje: ali je vse to komunistično *Delo* en list, ena bibliografska enota, ali pa jih je več?

Ta članek skuša osvetliti predvsem to zadnje, vzporedno pa samo opozoriti na vse drugo, kar je doslej znanega. Žal odgovori ne morejo biti povsod zadovoljivi ali dokončni. Vse številke *Dela* niso ohranjene, arhivsko gradivo (policijsko, sodno, partijsko) ni vse pregledano ali še ni dostopno, spominsko gradivo večkrat ni dovolj precizno. Lahko pričakujemo, da bodo bodoče raziskave dale še marsikaj novega.

I. Od 20. februarja 1920 do 12. avgusta 1926 je izhajalo *Delo* legalno v Trstu. Najprej je bilo *glasilo Socialistične zveze v Julijski Benečiji*, nato od 12. številke 1921 *glasilo Komunistične zveze Julijske Benečije* (pravzaprav ga šele od tu dalje smemo imenovati komunistično), od 15. številke 1921 *glasilo Komunistične stranke Italije*, od 207. številke 1924 *glasilo Proletarskega združenja*, od 212. številke 1924 spet *glasilo Komunistične stranke Italije*. Odgovorni uredniki so si sledili takole: Ivan Regent, od 16. številke 1921 Josip Tuntar, od 118. številke 1922 Egidio Gennari, od 143. številke 1922 Anselmo Marabini, od 163. številke 1923 Ambrogio Belloni, od 171. številke 1923 Giuseppe Bellone, od 207. šte-

vilke 1924 Vekoslav Rovan, od 260. številke 1926 Vekoslav Mokole. To so bili večinoma tržaški komunistični poslanci, ki so se ob sporih z oblastjo mogli opreti na svojo poslansko imuniteto. Kot izdajatelj je najprej označena Socialistična zveza v Julijski Benečiji, od 12. številke 1921 Komunistična zveza Julijske Benečije, od 16. številke istega leta Izvrševalni odbor Komunistične stranke Italije, od 207. številke 1924 dalje izdajatelj ni več označen. Tiskali so ga v Trstu (Lavoratore, Silvio Spazal), razen 15. številke 1921, ki je bila natisnjena v Gorici (Giovanni Paternolli). Naklade so bile razmeroma visoke; npr. julija 1920 16 000 izvodov². Format je bil vseskozi veliki folio. Izhajal je tedensko, med 21. številko 1920 in 15. številko 1921 trikrat na teden. Izhajanje je bilo večkrat prekinjeno: med 8. februarjem in 11. majem 1921, med 11. majem in 7. novembrom 1921, med 26. oktobrom 1922 in 18. januarjem 1923, med 27. novembrom 1923 in 21. februarjem 1924, med 15. majem in 31. julijem 1924, med 21. avgustom 1925 in 17. aprilom 1926. Prvo leto je izšlo 91 števil, drugo (1921) 23, s tretjim letom (1922) so pričeli šteti vse od začetka in so tako izšle številke 114 do 153, četrto leto (1923) so izšle številke 154 do 194, peto (1924) 195 do 228, šesto (1925) 229 do 259 in sedmo (1926) 260 do 275. Poznamo skoraj vse številke. Največ jih hranita NUK in Zgodovinski arhiv ZKS (ta med drugim tudi mikrofilm vseh originalov v NUK). Obema skupaj manjkajo številke 117, 234—238, 246—248, 254, 256—258, 261, 263, 266—268 in 272.

Vse to je posneto po podatkih, ki so objavljeni na listu samem. Vemo pa tudi za pravega urednika, njegove pomočnike in nekatere sodelavce, ugotovljeni so celo pisci nekaterih anonimnih člankov^{7 8}. Urejeval je *Delo* vsa ta leta Ivan Regent, ki je bil tudi ustanovitelj⁵, pomagali pa so mu Vladimir Martelanc, Jože Pahor, Jože Pertot in Vekoslav Rovani⁶. Članke so pisali poleg njih še Dragotin Gustinčič, Henrik Tuma, Jože Srebrnič, Karel Starc, Matko Lovko, Karel Širok, Ante Ciliga, Bartulovič in drugi^{6 7}.

II. Po 12. avgustu 1926 *Delo* ni moglo več izhajati legalno. Prične se doba tajnega razmnoževanja, tiskanja v tujini in tihotapljenja števil, v domovino, nerednega izhajanja. Iz konspirativnih razlogov nista več navedena kraj izida in tiskar, uredniki in sodelavci so seveda anonimni. Ohranjenih je samo po nekaj števil iz vsakega leta.

Iz leta 1927 poznamo fotokopijo⁹ števil 4 (24. maja) in 5 (avgust), ki imata oznako osmega letnika. Podnaslov *Glasiło Komunistične stranke Italije*. Po rokopisu Staneta Vilharja so ju razmnožili na Rafutu (danes Pristava) v Gorici, oziroma v Solkanu, kamor se je preselila tehnika junija 1927.²⁸ Obsegata po štiri strani v četverki. »Glavo« je narisal slikar Jože Srebrnič. Uredniški odbor so sestavljali Darko Ušaj, Stane Vilhar in Albin Vodopivec.¹⁰ Naklada je bila okoli 1000 izvodov.²⁸

Za deveti letnik (1928) poznamo original¹¹ prve številke (januar). Uredniški odbor je bil isti, podnaslov, »glava«, obseg in format tudi. Šapirografirali so jo v Solkanu.¹⁰ Izšlo je do maja 1928, ko je tehnika prenehala, menda šest števil.²⁸

Iz desetega letnika (1929) je znan original¹¹ tretje številke (15. marca). Podnaslov, obseg in format kot prejšnje leto. Uredila sta jo Ivan Regent in Stane Vilhar, šapirografirali pa v Ljubljani.^{10 27} Iz istega leta poznamo še posnetek naslovne strani¹² neke številke (štiri ali pet, reprodukcija ni dovolj jasna) brez letnice. Uvodnik govori o Vladimiru Gortanu (ustreljen 17. oktobra 1929). Kaže, da je bila ta številka ciklostirana.

Leta 1930 je izhajalo *Delo* v Parizu. Bilo je tiskano v velikosti četverke, na finem papirju kot vse naslednje številke do leta 1935. Ohranjene¹⁴ so številke 1 (maj, letnik pomotoma označen kot trinajsti!), 3 (20. junija), 4 (20. julija) in 5 (15. septembra). Obsega po štiri do osem strani. 1. številka nima podnaslova, druge tri pa *Glasilo Komunistične stranke Italije in Jugoslavije*. Uredila sta jih Ivan Regent^{5 17} in Aleš Bebler¹³; po Regentovem jzgonu iz Francije je ostal Bebler urednik sam¹³, vendar ni mogoče reči, pri kateri številki je Regent še sodeloval kot urednik.

Iz leta 1931, letnik dvanajsti, poznamo fotokopijo⁹ druge številke (december). Obsega dve strani, izšla je v Parizu. Podnaslov *Glasilo Komunistične stranke Italije*.

Posebnost je številka⁹, ki je izšla 15. marca [1932]. Obsega dve strani, izšla je v Parizu. Letnica in letnik na njej nista označena. Podnaslov »*Ud Komunistične stranke Italije*«. Sestavil jo je nekdo, ki slovenščini ni bil kos, zato je jezik porazen. Zaradi tega je na primer protestiral celo Ivan Regent iz Moskve⁹. Vodstvo stranke je razširjanje te številke prepovedalo¹⁰. O kakšni drugi izdaji *Dela* v tem letu nimamo podatkov in bo bržkone držalo, da v letu 1932 list ni izhajal. Opisana številka velja le kot zanimivost, ne moremo je pa šteti kot izšle, saj do svojih bralcev ni prišla.

Iz leta 1933 imamo¹¹ tri številke: 1 (marec), 2/3 (maj-julij) in 4/5 (september-oktober). Obsegajo po deset do dvanajst strani. Podnaslov *Skupno glasilo Centralnih odborov Komunistične stranke Jugoslavije in Italije*. Uredil jih je Lovro Kuhar na Dunaju^{15 16}. Označene so kot dvanajsti letnik. Torej izdajatelj niso poznali (ali pa ne priznali?) *Dela* iz leta 1931, iz leta 1932 seveda sploh ne. Številka 2/3 je izšla v 4000 izvodih¹⁵.

Naslednje leto (1934) je izhajal trinajsti letnik. Ohranjene¹⁴ so številke 7 (april), 8 (julij), 9 (avgust) in 10/11 (oktober-november). Sklepati smemo, da se štetje številk nadaljuje iz prejšnjega leta. Kdaj je izšla neznana številka 6 (ali 1933 ali 1934), ni mogoče reči. Številke obsegajo po osem do šestnajst strani. Urejeval je sprva Kuhar sam¹⁵, št. 10/11 pa skupaj s Stanetom Vilharjem¹⁰. Številka 7 je izšla še na Dunaju, naslednja pa že v Parizu^{10 15 16}. S številko 8 se je podnaslov ne-

koliko spremenil: *Skupno glasilo Komunistične stranke Jugoslavije in Komunistične stranke Italije*.

Štirinajsti letnik (1935) poznamo¹⁴ po številkah 1/2 (januar-marec) in 3/4 (junij-julij; ta nima označene letnice, temveč samo letnik). Obsegata 24 oziroma 16 strani. Podnaslov je isti kot na 8. številki iz prejšnjega leta. Izšli sta v Parizu^{10 15 16} v Kuharjevem in Vilharjevem uredništvu¹⁰.

O piscih člankov ne vemo kaj zelo točnega. Gotovo drži, da so večino napisali ali prevedli uredniki sami. Kuhar npr. tarna leta 1933, da je moral razen italijanskega dela, ki ima v *Delu* svojo rubriko, napisati vse sam¹⁵. Izpričano je le Gustinčičevo in Regentovo sodelovanje v letih 1933—1935¹⁵.

Če znova preletimo podnaslove *Dela* po letu 1927, opazimo, da preide iz glasila KPI v skupno glasilo KPJ in KPI. Še bolj je ta prehod viden, če primerjamo vsebino; problematika s področja KPI se vedno bolj umika problematiki KPJ, seveda zlasti slovenski. Kot da prehaja list iz ene partije k drugi. Zgodovinarji bodo morali pojasniti, ali gre za zgolj slučajen pojav, ali za upadanje zainteresiranosti italijanske partije, ali morda za sporazumno dejanje med obema partijama. Za bibliografsko obdelavo pa to ni najbolj bistveno. Važno je le, da je tudi ilegalno *Delo* izhajalo kolikor toliko kontinuirano, navezovaje skoraj brez izjeme vsak letnik na prejšnjega, v celoti pa na legalne izdaje iz let 1920 do 1926 v Trstu.

III. Več člankov^{4 18—22 26} nam zagotavlja, da je nekako v letih od 1932 do 1940 izhajalo *Delo* tudi na Goriškem in Tržaškem. Od oktobra 1932 do junija 1934 je menda izdal več priložnostnih števil *Dela* Peter Nardin. Ciklostirali so ga v Volčji dragi po 200—300 izvodov.²⁶ V letih 1937 do 1940 naj bi ga urejal Pino Tomažič in zanj tudi napisal več člankov^{22 26}. Celo v tržaškem zaporu v drugi polovici leta 1940 naj bi Tomažič pisal neke lističe, jim dal naslov *Delo* in jih pošiljal drugim zapornikom²². Navajajo tudi kraje, kjer so ciklostirali (v bližini Zgonika, v Goričah pri Divači, v Trstu). Vemo tudi, da so na mnogih procesih proti primorskim komunistom v Italiji imeli med obremenilnim gradivom tudi *Delo*; kakšno izdajo, leto, številko, ni razvidno^{23 24}.

Doslej ni znan original nobene številke tega *Dela*. Za trdno je izpričana samo ena številka. »Pariška« izdaja *Dela* iz leta 1934, številka 8 na strani 7 objavlja reprodukcijo »glave« *Dela* s podnaslovom *Organ slovenskih komunistov Komunistične stranke Italije*. Isti list v številki 10/11 na strani 10—11 objavlja še kritiko prav te številke, jo opiše (8 strani v »velikosti pisarniškega papirja«, ciklostirano) in navaja vsebino.

IV. V letih 1940 do 1942 se pojavlja *Delo* v Ljubljani. Izhaja v obliki drobnih brošuric, tiskano v velikosti male osmerke v raznih ilegalnih

tiskarnah. Podnaslov *Organ Centralnega odbora Komunistične stranke Slovenije*. Letnika ne označuje. V letu 1940 sta izšli dve številki s tekočo paginacijo: 1 (maja) in 2 (junija). Prva številka v naslednjem letu ima številko 3 (januar). Očitno gre za pomoto; moralo bi biti: 1. Sledili sta ji še številki 2 (konec avgusta) in 3 (septembra). Več števil je izšlo leta 1942: 1 (februarja), 2 (maja), 3 (junija), 4 (julija) in 5 (7. novembra). Izdaje iz let 1941 in 1942 so izšle 1947 v ponatisu²¹. Med drugim so tudi reproducirane vse naslovne strani, navedeni so uredniki in pisci člankov ter ilegalne tiskarne. Kaj novega ni dodati, zato opuščam podrobnejši opis.

V. Julija 1948 je pričel izhajati v Ljubljani časopis *Delo* kot glasilo *Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije*. Prenehal je s številko 5/6 leta 1952 (dejansko je izšla marca 1953). Številke tega *Dela* v naših knjižnicah niso redkost in je zato opisovanje posameznih letnikov odveč.

Vsebinsko gre za obnovljeno izdajo *Dela* iz leta 1940—1942. Toda tokrat štejejo tudi letnike: od 17 v letu 1948 do 21 v letu 1952. Na kakšni podlagi je skonstruirano to štetje, je težko razložiti. Zadnje znano *Delo*, ki ima označen letnik, je tisto iz leta 1935 (14. letnik). Naravnost po njem štetja niso mogli prevzeti. Vključili so torej tudi ljubljansko *Delo* iz let 1940—1942. Toda tedaj so izšli trije letniki, resda neoznačeni, toda dovolj jasno izpričani. Poleg tega so izšli v ponatisu že leta 1947, torej pred začetkom izhajanja *Dela* 1948—1952. Opozarjam na to neustrezno štetje letnikov zato, ker je že marsikateremu knjižničarju — in morda še bo — povzročilo preglavice.

Najbolj upravičeno bi bilo, če bi to *Delo* prištelo k sebi samo tiste tri letnike iz let 1940—1942, da bi torej obsegalo letnike štiri do osem. Če so pa že hoteli všteti tudi izdaje 1920—1926 in 1927—1935, bi morali začeti z 18. in končati z 22. letnikom. Druga številka dvanajstega letnika (1931) je bila tedaj še neznana — videli smo, da so jo prezrli celo sodobniki — in ni z njo v zvezi izdajateljem *Dela* 1948—1952 kaj očitati.

VI. Dne 8. januarja 1949 je pričelo izhajati *Delo* tudi v Trstu. Najprej kot *glasilo Osvobodilne fronte slovenskega naroda Svobodnega tržaškega ozemlja*, pozneje kot *glasilo Komunistične partije STO*, danes izhaja kot *glasilo avtonomne tržaške federacije KPI*. Sprva je izhajalo tedensko, pozneje štirinajstdnevno ali polmesečno. Prične s prvim letnikom, tako da leta 1965 izhaja 17. letnik. Kot da so se izdajatelji zavedali, kako negotovo bi bilo prevzeti štetje letnika po izdajah pred letom 1935, čeprav bi imeli prav oni — to jim je treba priznati — do tega še največ pravice.

Razdelili smo izdaje komunističnega *Dela* na šest skupin, da smo si lažje ustvarili pregled. Razvidno je, da ni primerno upoštevati vseh teh

izdaj kot en list, kot eno bibliografsko enoto. Organska zveza je med izdajami prve in druge skupine ter med izdajami četrte in pete skupine. Tako naj jih knjižničar in bibliograf tudi obravnavata. *Delo* iz šeste skupine bi mogli družiti s tistim iz prve, vsaj deloma tudi iz druge skupine, vendar nas na srečo novo štetje letnika zavezuje, da ga obdelujemo samostojno. Kako obravnavati *Delo* iz tretje skupine, ni mogoče svetovati, dokler se ne najdejo kakšne številke. Kar doslej o njem vemo, daje slutiti, da ga bo treba priključevati prvi skupini, kot paralelno izhajanje *Dela* iz druge skupine.

Viri: ¹Delo (Trst) 1960, št. 3 (slavnostna številka ob 40-letnici ustanovitve Dela). ²Ivan Regent: Ob štirideseti obletnici »Dela«. Delo (Ljubljana) 1960, št. 49, str. 2 = Primorski dnevnik 1960, št. 45, str. 1 + 8. ³[Rudolf Golouh:] »Delo«. Komunist 1960, št. 8, str. 10. ⁴Vjekoslav Bratulič: Socijalistički pokret u Julijskoj krajini (1918—1941). Putovi revolucije 1964, str. 172—179. ⁵Krm. [= Dušan Kermavner]: Ivan Regent. Slovenski biografski leksikon, 9. zvezek, 1960, str. 68—70. ⁶D. Kr. [= Dušan Kermavner]: Delo. Enciklopedija Jugoslavije, 2. knjiga, 1956, str. 686. ⁷Dragotin Gustinčič: Delo. Ugotovitev avtorstva nekaterih člankov in dešifriranje nekaterih šifer in psevdonimov za leta 1920 do 1925. Rokopis, hrani Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana. ⁸Ivan Regent: Poglavlja iz boja za socializem, I—III. Ljubljana 1958, 1960, 1961. ⁹Hrani Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana. ¹⁰Stane Vilhar, osebni podatki. ¹¹Hrani Zgodovinski arhiv Zveze komunistov Slovenije, Ljubljana. ¹²A. Dal Pont, A. Leonetti, M. Massara: Giornali fuori legge la stampa clandestina antifascista 1922—1943. Roma 1964, priloga str. 21. ¹³Aleš Bebler: Ivan Regent in delo s KP Italije. Rokopis, hrani Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana. ¹⁴Hrani Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana. ¹⁵Korespondenca Kuhar — Gustinčič iz leta 1933 in 1934. Hrani Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana. ¹⁶Jože Koruza: Življenjska pot Lovra Kuharja — Prežihovega Voranca. Prežihov zbornik 1957, str. 202—205. ¹⁷Ivan Regent: Nekaj o Vorancu. Prežihov zbornik 1957, str. 102—104. ¹⁸Giuseppe Gaddi: O »Delu« v ilegali. Delo (Trst) 1960, št. 3, str. 2. ¹⁹Mirko Kapelj: Zgodovinski pregled delavskega tiska v Trstu. Delo (Trst) 1960, št. 3, str. 3. ²⁰Večna slava pionirjem »Dela«. Delo (Trst) 1960, št. 3, str. 3. ²¹Pino Tomažič. Trst 1964 (priloga tržaškega Dela 1964, št. 25). ²²Milan Bolčič: »Iskra« in »Plamen«, dva ilegalna lista. Jadranski koledar 1961, str. 64—66. ²³Adriano Dal Pont, Alfonso Leonetti, Pasquale Maiello, Lino Zocchi: Aula IV. Tutti i processi del Tribunale Speciale fascista. Roma 1961. ²⁴A. Dal Pont, A. Leonetti, M. Massara: Giornali fuori legge la stampa clandestina antifascista 1922—1943. Roma 1964. ²⁵Delo. Glasilo Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije 1941—1942. (Ponatis ilegalnih izdaj iz leta 1941—1942.) Ljubljana 1947. ²⁶Vid Vremec: Vloga komunističnega gibanja v Slovenskem primorju pod vodstvom Pinka Tomažiča. Rokopis hrani Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana. ²⁷Srečko Vilhar: Iz spominov na emigracijo. Rokopis hrani Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana. ²⁸Venčeslav Ušaj: Prva partijska tehnika v Julijski krajini po uvedbi fašistične diktature. Rokopis hrani Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana.